

tual system the author engages the work of other scholars, particularly Paulsen, Pronk, as well as the author's own earlier work on the subject.

The dialect description is followed by an interesting discussion of the historical development of the dialect area and the implications of the described data for the linguistic history of Slovene speech territory. Although the author discusses a range of topics from phonetics to morphology and syntax, the focus is on accentual developments. Here again the author engages the work of other scholars, notably Pronk, Jurgec and Greenberg. This is the most interesting part of the study. Neweklowsky uses accentual and vocalic archaisms and innovations documented in his work and in the work of other scholars to clarify the boundaries of the Gailtal dialects. The author closes this section with a discussion of interesting and little-known lexical items. The final chapters include several transcribed dialect texts with German translations and some selections of poetry written in the dialect as well as a 63-page dictionary of dialect forms.

Neweklowsky's description and analysis of the Gailtal dialect is a timely contribution to Slovene dialectology and to Slavic historical linguistics. It adds new dialect material from an area with a disappearing Slovene-speaking population. It refreshes the data from this area available to the *Slovene Linguistic Atlas*, and it clarifies several internal dialect boundaries in Carinthian Slovene. It should be of interest to Slovene dialectologists as well as scholars working in Balto-Slavic accentology.

Grant H. Lundberg

Brigham Young University
grant_lundberg@byu.edu

MARKO JESENŠEK: *POGLAVJA IZ ZGODOVINE PREKMURSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora; 90). 390 str.

(Znanstveni) preučevalci, govorniki in ljubitelji prekmurskega (knjižnega) jezika smo hvaležni dočakali prvo znanstveno monografijo o prekmurskem knjižnem jeziku: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*, avtorja dr. Marka Jesenška. Monografija je izšla v letošnjem letu (2013) pri Mednarodni založbi Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. To je že peta znanstvena monografija rednega profesorja dr. Marka Jesenška, zaposlenega na Oddelku za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Monografija *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* je zrelo in skrbno načrtovano delo – posamezni deli monografije so nastajali v časovnem razdobju skoraj dvajsetih let. Poleg tega so prekmurski pisci in stari prekmurski knjižni jezik ves čas v središču znanstvenega raziskovanja dr. Marka Jesenška. Da gre za znanstveno izjemno poglobljeno delo, dokazuje kar 471 navedenih enot virov in literature.

V 390 strani obsežni monografiji je zbranih 25 samostojnih poglavij, ki so razporejena v pet vsebinskih sklopov oziroma razdelkov: I. *Knjižne različice slovenskega jezika in jezikovno-zgodovinska dinamika prekmurskega jezika*, II. *Pogledi na prekmurski knjižni jezik*, III. *Prekmurski abecedniki in učbeniki*, IV. *Prekmurska publicistika* in V. *Deležniško-deležijski skladi na -č in -ši v prekmurskem knjižnem jeziku*. V monografiji so predstavljene najpomembnejše

točke razvoja prekmurskega knjižnega jezika, od njegovega nastanka (Temlin, 1715), do normiranja v prevodu svetega pisma (Š. Küzmič, 1771), katoliškega nadaljevanja (M. Küzmič) ter njegovega razvoja v 19. stoletju in vztrajanja še v začetku 20. stoletja.

Naslov prvega razdelka je *Knjižne različice slovenskega jezika in jezikovno-zgodovinska dinamika prekmurskega jezika*. Dr. Marko Jesenšek je na začetek svoje monografije umestil poglavja, ki predstavljajo temelj za razumevanje prekmurskega knjižnega jezika in njegovega razvoja, posledično pa tudi temelj za razumevanje razvoja slovenskega knjižnega jezika. Poglavja v prvem razdelku dokazujejo obstoj dveh knjižnih različic slovenskega jezika do sredine 19. stoletja: osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski (prekmurski in vzhodnoštajerski) knjižni jezik. Vzroki za dvojnični razvoj slovenske knjižne norme oz. za nastanek dveh samostojnih knjižnih norm so alpski in panonski jezikovni in kulturni razvoj ter zgodovinske in geografske razmere. Avtor opozarja, da so bila navedena dejstva v zgodovini slovenskega jezika pogosto spregledana oziroma premalo upoštevana. Govoriti o Trubarju kot začetniku slovenskega (ne osrednjeslovenskega!) knjižnega jezika bi pomenilo sprejemati tezo o enotnem slovenskem knjižnem jeziku od njegovih začetkov. Toda nujno je upoštevati dejstvo o obstoju dveh slovenskih knjižnih norm, ki sta se do začetka 19. stoletja razvijali samostojno (osrednjeslovenska od 16. stoletja, vzhodnoslovenska pa od 18. stoletja), v prvi polovici 19. stoletja pa se začeli približevati in prepletati, dokler ni sredi 19. stoletja prišlo do poenotenja in normiranja novoslovenščine ali enotnega slovenskega knjižnega jezika. Dr. Marko Jesenšek pogumno opozarja na napačno

razlago osrednje- in vzhodnoslovenskega tipa jezika kot nasprotje med normativno, »slovensko«, pravilno, knjižno (središčno, tj. osrednjeslovensko) proti neknjižno, odklon, »neslovensko«, napačno (obrobno, tj. vzhodnoslovensko). Osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik se v glasoslovju, oblikoslovju, skladnji in besedju tako zelo razlikujeta, da vzhodnoslovenskega knjižnega jezika ne moremo in ne smemo označevati kot jezikovni partikularizem in odklon od knjižne norme, tj. od središčnega tipa slovenskega jezika. Monografija dr. Marka Jesenška opozarja na spregledanje panonske jezikovne tradicije in pomembno poudarja, da je vzhodnoslovenski knjižni jezik sestavni del slovenskega jezikovnega in književnega dogajanja. Zlasti vzhodnoslovenski prekmurski knjižnojezikovni tradiciji je treba priznati pomembno mesto v slovenskem jezikovnozgodovinskem razvoju in jo kritično razmejiti od kajkavskega jezika. Prekmurski Slovenci so sicer v cerkvi do 18. stoletja namesto osrednjeslovenskih knjig raje uporabljali kajkavske prevode, saj jim je bila panonska kajkavščina bližja kot alpska slovenščina, toda kajkavščina (kajkavci so jo označevali kot *slovenski jezik*) jim je bila le nadomestni knjižni jezik. Prekmurski knjižni jezik so zato tudi formalno ločili s poimenovanjem čisti ali *stari slovenski jezik*. Prekmurski knjižni jezik se je v 18. stoletju oblikoval kot nadnarečna tvorba ravenskega in goriškega govora, v drugi polovici 19. stoletja pa so vanj začele vdirati tudi dolinske glasoslovne značilnosti. Njegov začetek predstavljata Temlinova priredba Luthrovega katekizma *Mali Katechismus* (1715) in abecednik neznanega avtorja *Abecedarium Szlovenszko* (1725), temeljno delo pa prevod nove zaveze *Nouvi Zákon* (1771) Štefana

Küzmiča, ki je ponudilo jezikovno rešitev, zavezujočo tako za prekmurske protestantske (Štefan Küzmič, Bakoš, Mihael Barla, Janoš Kardoš) kot za katoliške pisce (Mikloš Küzmič, Košič).

Iz drugega razdelka monografije razberemo avtorjeve poglede na prekmurski knjižni jezik. Dr. Marko Jesenšek osvetljuje jezikovno politiko v Prekmurju v 18. in 19. stoletju. Prvi nastavki jezikovne politike in načrtovanja prekmurskega knjižnega jezika segajo v 18. stoletje, ko so se pojavile prve tiskane prekmurske knjige. Temeljne obrise za razumevanje jezikovno-kulturnih vprašanj med prekmurskimi Slovenci in nastavke za aktivno jezikovno politiko je postavil Štefan Küzmič v Predgovoru svoje knjige *Vöre krsztsánszke krátki navuk* (1753). Puristični nazor pa je v razmišljanja o usodi prekmurskega jezika prvi vnesel Mihael Barla (*Krscsánszke nove peszmené knige*, 1823), ki je prekmurski knjižni jezik imenoval čisti slovenski jezik, torej »jezik brez primesi«. Nasprotoval je rabi prevzetih jezikovnih sredstev v prekmurskem knjižnem jeziku in s tem odprl vprašanje jezikovne kulture v prekmurskem jeziku. Protestantski pisci so (v nasprotju s katoliškimi) pri prekmurskem knjižnem jeziku (*starem slovenskem jeziku*) vztrajali vse do konca prve svetovne vojne in priključitve Prekmurja k matičnemu slovenskemu ozemlju, čeprav je jezikovna politika že sredi 19. stoletja narekovala jezikovno poenotenje osrednje- in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika v skupen slovenski knjižni jezik (novoslovenščino). Tako tudi Kardoševa odločitev, da ne pristane na poenotenje slovenske knjižne norme (zaradi želje po ohranitvi evangeličanske vere med prekmurskimi Slovenci) pomeni neupoštevanje sodobnih jezikovno-kulturnih in političnih razmer, ki so nastale sredi

19. stoletja. Protestantski pisci še niso prepoznali narodotvorne vloge (enotnega) slovenskega knjižnega jezika, ki so jo začeli širiti katoliški pisci (Borovnjak, Borko, Klekl). In takšno zavestno razlikovanje prekmurske protestantske literature od poenotenega slovenskega knjižnega jezika je sredi 20. stoletja postalo osnova za razvoj t. i. vendske teorije, ki skuša prekmurski ali stari slovenski jezik prikazati kot neslovenski. Da bi to teorijo ovrigel, si je zelo prizadeval Avgust Pavel. Dr. Marko Jesenšek z drugačnega (novega) zornega kota prikaže odnos Avgusta Pavla do prekmurščine in njegovo zagovarjanje samostojnosti in upravičenosti posebnega prekmurskega jezika nasproti »avstrijski« slovenščini (tj. osrednjeslovenskemu knjižnemu jeziku), ki ne pomeni odpadništva, ampak stvaren pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. In s pomočjo avtorjeve osvetlitve tudi lažje razumemo Pavlovo odločitev (oz. pristanek), da napiše prekmursko (oz. »vendsko«) slovnico – z njo je v resnici zavrnil t. i. vendsko teorijo in prekmurski jezik imenoval za enega izmed južnoslovanskih jezikov, in sicer za osamosvojeno narečje slovenskega jezika. Pavlova slovnica je odgovorila na vprašanje o (ne)obstoju prekmurskega (knjižnega) jezika. In s tem je vendska teorija ovržena.

V tretjem razdelku je govora o prekmurskih abecednikih in učbenikih. Najprej so na primeru abecednika Mikloša Küzmiča *ABC kni'sicza na národní soul haszek* (1790) prikazane besedoslovne lastnosti prekmurskega (knjižnega) jezika. V slovarčku (bolje rečeno zbirki slovenskih in vogrskih, tj. prekmurskih in madžarskih dvojic) je dvojezična predstavitev besedja, vendar brez (stalnih) besednih zvez, rekel in rečenic. Zbrane besede so splošno znane (osnovne) in uporabne, saj je bil abecednik namenjen

za osnovno opismenjevanje in učenje branja. V drugem poglavju je predstavljen jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. Do druge polovice 19. stoletja so bile prekmurske šole izključno verske ustanove (katoliške ali protestantske). Za učenje so uporabljale abecednike in katekizme iz osrednje Slovenije in (zlasti katoličani) tudi kajkavske lekcionarje. Učnih knjig, napisanih v prekmurskem knjižnem jeziku, ni bilo veliko. Prevladovali so abecedniki in čitanke, izšle pa so tudi tri slovnice »vogerskoga« jezika (Košič, Kardoš, Agustič); slovnico prekmurskega jezika je šele leta 1942 napisal Avgust Pavel, a je takrat ostala v rokopisu. Metodike predstavljajo Kardoševi tiski, prvi zgodovinski učbenik v prekmurskem knjižnem jeziku pa je priskrbel Košič. Za *Prirodopis* je poskrbel Agustič, žal izgubljen pa je učbenik prve pomoči. Ločevanje na katoličane in protestante je zahtevalo ločeno šolstvo in dvojne učbenike, toda jezikovna enotnost se je ohranila vse do druge polovice 19. stoletja. Prvi ohranjeni (protestantski) prekmurski abecednik je izšel leta 1725 (*Abecedarium Szlovenszko*). Na katoliški strani je prvi abecednik, *Szlovenszki szilabikár*, pripravil Mikloš Küzmič (1780). Isti avtor je pripravil tudi prvo znano prekmursko berilo *ABC knjižica* (1790), abecednik in čitanko hkrati, ki uči brati in pisati slovensko in madžarsko. Knjižica je dvojezična (na levi strani slovensko, tj. prekmursko, na desni pa madžarsko besedilo), s čimer je poudarjena prednost maternega jezika pred madžarsko. Protestanti so v prvi polovici 19. stoletja izdali *Novi abecedar* (Lülik, 1821). V drugi polovici 19. stoletja je bil vodilni protestantski pisec metodičnih učbenikov Janoš Kardoš, katoličani pa so takrat v svojih katoliških šolah uporabljali Murkovičev abecednik in

Bagaryjevo čitanko, oba v gajici in jezikovno po normi in predpisih enotnega novoslovenskega knjižnega jezika.

Za ohranjanje prekmurske slovenske jezikovne in narodnostne identitete konec 19. in v začetku 20. stoletja je bila pomembna tudi prekmurska publicistika (predstavljena v četrtem razdelku monografije). Ko je začel izhajati prvi prekmurski časopis – *Prijátel* (1875), prekmurskega knjižnega jezika zaradi poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja formalno ni bilo več. Toda prekmurski pisci (zlasti protestanti) so vztrajali v svoji knjižni različici. Agustič je z izdajanjem časopisa *Prijátel* želel dokazati, da je bil prekmurski knjižni jezik sredi 19. stoletja dobro razvit in sposoben za rabo v vseh funkcijskih zvrsteh. Prizadevanja za uveljavitev prekmurskega knjižnega jezika v publicistiki opazamo tudi v časopisih *Kalendár Szrca Jezusovoga* (Ivanocy), *Marijin list* in *Novine* (Klekl) še v začetku 20. stoletja. Jezikovno zamudništvo ter razhajanje med protestanti in katoličani sta v prekmurski publicistiki podaljševala prehod na skupni slovenski jezik. Omenjeno dejstvo je prikazano tudi z jezikovnimi analizami posameznih prekmurskih časopisov.

Zadnji, peti sklop monografije predstavlja poglavje o deležniško-deležijskih skladih na -č in -ši v prekmurskem knjižnem jeziku. Na primeru Küzmičevega prevoda *Nouvega Zákona* (1771) je predstavljen pojav deležnikov in deležij na -č in -ši, podrobno pa tudi tvorba deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši ter njihove pomenske funkcije (deležijska, deležniška in povedkovniška). Analiza obravnavanega gradiva kaže, da deležniško-deležijske oblike na -ši ne predstavljajo niti tretjine pojavljanja oblik na -č. To kaže, da oblike na -ši konec 18. stoletja v živem jeziku med

Prekmurci niso bile razširjene. Deležniki in deležja na *-ši* so se obdržali »le še v knjižnem jeziku, kjer je bil vpliv slovanske tradicije (in najbrž tudi grškega jezika) dovolj močen« (str. 349). Pot prodiranja »Küzmičevih« deležniško-deležijskih oblik iz *Nouvega Zákona* v osrednjeslovenski jezikovni prostor je bila zanimiva: od češkega slovničarja Zlobyckega do štajerskega slovaropisca Popoviča, od njega h Kopitarju na Dunaj, ki prevod priporoči Čopu, potem pa Kopitar in Čop skupaj vedenje o prekmurskem prevodu *Nouvega Zákona* začneta širiti v osrednji slovenski prostor. Okoli leta 1815 je prevod prejel Ravnikar, ravno ko je prevajal *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi* (1815–1817). In tako je v svojem delu Ravnikar prvi (čeprav mestoma napačno) objavil »Küzmičeve« deležniško-deležijske oblike. Tako je omogočil soočenje dveh različnih slovenskih knjižnih norm, s tem pa posredno nakazal tudi kasnejše poenotenje slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja. Z Ravnikarjem so deležniki in deležja na *-ši* kmalu postali modni in zelo pogosti v knjižnem jeziku, z Janežičevo slovnico pa celo normativni, znak višje pismenosti.

Naslov monografije – *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* ustreza strukturi monografije. Dr. Marko Jesenšek zgodovine prekmurskega knjižnega jezika v monografiji ni predstavil časovno (kronološko), ampak po posameznih izbranih poglavjih. Toda kot celota monografija obravnava vse pomembne točke v razvoju prekmurskega knjižnega jezika, tako da je mogoče nazorno videti razvoj prekmurskega knjižnega jezika od njegovega začetka v 18. stoletju (Temlin, 1715) do njegovega normiranja v prevodu dela svetega pisma, nove zaveze (Š. Küzmič, 1771), katoliškega nadaljevanja (M. Küzmič

ter razvoja v 19. in še v začetku 20. stoletja. Prikazana je pot prekmurskega knjižnega jezika od njegovega nastanka do normiranja in potrditve v vseh funkcijskih zvrsteh jezika (kot praktičnosporazumevalnega, kot strokovnega in umetnostnega jezika v učbenikih in abecednikih ter kot publicističnega v publicistiki).

Ker so posamezna poglavja v monografiji (z izjemo enega) sprva nastajala kot samostojne enote, kot posamezni prispevki o prekmurskem knjižnem jeziku, so na več mestih (predvsem na začetkih poglavij) večkrat ponovljene temeljne ugotovitve oziroma dejstva o (prekmurskem) knjižnem jeziku. To je, zlasti za tiste, ki svoje znanje o zgodovini (prekmurskega) knjižnega jezika šele odkrivamo, vsekakor priložnost za utrjevanje usvojenega znanja.

V predstavitvi najpomembnejših poglavij prekmurskega knjižnega jezika v monografiji izstopata dve pomembni spoznanji: 1. na slovenskem narodnostnem ozemlju od 16. do sredine 19. stoletja sta obstajali dve knjižni normi: osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski (prekmurska in vzhodnoštajerska različica) knjižni jezik; dvojnični razvoj je posledica alpskega in panonskega kulturno-zgodovinskega in jezikovno-geografskega vpliva; 2. prekmurski jezik 18. in 19. stoletja ni bil narečje, ampak knjižni jezik.

Ob branju avtorjevega prispevka o škofu dr. Jožefu Smeju me prešinja podoben občutek in hvaležnost do mojega učitelja dr. Marka Jesenška, ki mi (nam) – tudi s svojo zadnjo monografijo – pomaga poglobljati znanje o zgodovini slovenskega knjižnega jezika.

Polonca Šek Mertük

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru
polonca.sek@uni-mb.si